

Decorativa Termelőszövetkezet farnegmunkáló részlege" néven 150 munkást foglalkoztató, gépekkel felszerelt kisüzem lett, amit a helybeliek egyszerűen csak „szekciónak” hívtak. Ez a szövetkezet az 1970-es évektől kezdve csaknem teljesen külföldnek dolgozott – az Egyesült Államokba, Hollandiába, az NSZK-ba, Angliába, Olaszországba szállított esztergált gyermekbútorokat, irodagarnitúrákat, amelyeken azonban már nyoma sem volt a kalotaszegi díszítőkinces motívumainak.

A körösfőiek kezűgyességét, szaktudását a helyi mezőgazdasági termelőszövetkezet mint melléküzemágat hasznosított, melynek 1979-ben 70 állandó és 170 szerződéses munkása volt. Ők elsősorban sakkdobozokat és figurákat gyártottak és a szövetkezeti hálózat útján ellátták a belföldi piacot.

1975-ben Körösfőn kb. 25 család készített faragott tárgyakat, közülük 150-en egyéni iparendélyt váltottak és mint önálló háziiparosok a Fekete-tenger partján, fürdő és üdülőhelyeken, ipari övezetekben árultak. Egy családon belül gyakran „szekciós”, melléküzemágas és önálló háziiparos is akadt.

A vándor háziiparosok eladásra kerülő faragott tárgyai: az ún. „kollekciónak” doboz”, mely három egymásba helyezett hímes kazettából állt, szivartartó és trükkös doboz, a titkos doboz, valamint a garnitúra voltak. Természetesen a faragott tárgyakon kívül varrottásokat is árusítottak.

A háziiparos-kereskedő körösfőiek útvonalai ebben az időben behálózták egész Romániát Nagyváradtól a Fekete-tengerig és Máramarostól Caracalig. A háziiparos családok rendszeresen felkerestek egy-egy vidéket, körzetet, ahol termékeiket 2-3 hétig árusították. A kiválasztott térséget üzleti szempontból alaposan feltérképezték, tudták, hogy mikor kapják a fizetést Galacon, Vajdahunyadon, a Zsil-völgyében és a többi iparvárosban, az országos építőtelepeken, ismerték a hagyományos vásárok, ünnepek időpontját stb.

A Fekete-tenger partjának kiépülése az 1960-as években, idegenforgalmának ugrászerű növekedése valóságos „üzleti sokkot” váltott ki a körösfőiek között. Ettől kezdve a nyári szezon elején szinte elnéptelenedett a falu, a háziiparosok leköltöztek a tengerpartra, ahol késő őszig árultak. A tengerparti kereskedelem a lakosság jövedelmének legjelentősebb forrása volt.

A körösfői vándor életmód fárasztó életet, nehéz sorsot jelentett, de évtizedeken keresztül jövedelmező vállalkozásnak bizonyult. A falu házai, a lakásberendezések, az emberek öltözete anyagi jólétről tanúskodtak.

Az 1989-es romániai események és az azt követő politikai-gazdasági változások kedvezően helyzetet teremtettek a körösfői háziipar számára. A biztos kenyérkereseti lehetőséget jelentő szövetkezet, a „szekció” termelése napról-napra csökken, munkásainak száma egyre fogy, a falubeliek véleménye szerint hamarosan meg is szűnik. A gazdasági gondokkal küszködő országban a kalotaszegi háziipar termékeire egyre nehezebben kerül vevő. A felfűtött nacionalista hangulatban a vándorutak egyre veszélyesebbé válnak. A csaknem három évtizedig tartó konjunkturális korszak véget ért.

Sebestyén Kálmán

Halottas szokások a kárpátaljai Ráton

Rát magyar település, Homok és Szürte között, 12 km-re fekszik Ungvártól, bekötőúttal kapcsolódik az Ungvár-Csap országúthoz.

A falu néhány évtizede még Kis- és Nagyrátként volt ismeretes. Különálló községek voltak, csak a második világháború után egyesítették őket. A két falu mára teljesen

összenőtt. Az emberek csak vallásukat tekintve különböznek egymástól. A kisérti reformátusok, a nagyisérti pedig római illetve görög katolikusok.

A falu első írásos említése 1263-ból, majd egy későbbi 1284-ből való, amikor királyi adományként a Baksa – nemzetségé lett. A „Rát hn. pusztja személynévből keletkezett magyar névadással. Az előzményül szolgáló szn. egy Rátony, Rátót-féle szn. rövidült változata lehet” – írja Kiss Lajos Kárpátaljai helységnevek Ungvár környékéről című munkájában (Magyar Nyelv 199. 2. 39. old.) Kisért 1523-tól a Dobó és Demelky családé, 1552-ben a Demelky-rész Ráthy Imrécé lett zálogjogon. A falu birtokosa hosszú ideig a Ráthy család volt, amely több tekintélyes embert adott a vármegyének.

Nagyisért 1550-ben átlagon felül álló falu 9 portával, kb. 45 jobbággal. 1612-ig Bocskay Istváné, akitől azonban elkobozták és 1675-ig a kamara kezeli. Ekkor a király a Vécsey testvéreknek adományozta. A Rákóczi szabadságharc leverése során lakossága kipusztul. 1725-ig lakatlan terület, ekkor teleptül be magyar jobbágyokkal.

1940-ben Kisért lakosainak száma 580, akik 2 rutén kivételével magyar anyanyelvűek. Római katolikus és református temploma van, valamint római katolikus és református elemi iskolája. Nagyisértnek ebben az időben 590 lakosa van, akik közül 577 magyar, 1 német, 3 szlovák, 4 rutén. Görög katolikus temploma és községi népiskolája van.

Az 1991-es népszámlálás adatai szerint Rátón 1470-en élnek, közülük 1240 magyar. Az ukrán lakosok betelepülését a helyi gazdaság vezetői szorgalmazták, munkaerőhiányra hivatkozva. Mivel a város könnyen megközelíthető, az ingázók száma igen nagy. Főleg a fiatalok keresnek a városban munkalehetőséget.

A faluban 1945-től magyar tannyelvű általános iskola és óvoda működik. Hagyományörző közösség él itt. Az 144 férőhelyes művelődési otthon gyakori magyar rendezvények színtere.

Tanulmányomban átfogó képet akartam nyújtani a falu temetési szokásairól. Ezek nagy része felekezettől független, csak a szorosan vett egyházi szertartásban és a hozzájuk fűződő szokások némelyikében van eltérés. Ezeket az eltéréseket megpróbáltam érzékelteni. A szokások hasonlósága azzal magyarázható, hogy a katolikus és református lakosság egymástól el nem határolható egységet alkot a faluban. Az egymás szomszédságában élő különböző vallású emberek szokásai egybefolyznak, ugyanazon hiedelmek, babonák ismeretében cselekszenek, hiszen ezek a hagyományos dolgok mellett, máig erősen befolyásolják szokásaikat. A gyűjtött anyag elsősorban a Rátón élő római katolikusokra vonatkozik, de esetenként utalok a református lakosság körében tapasztalható sajátosságokra is.

A tanulmányban bemutatott anyag az 1940-1950-es évek temetési szokásait ismerteti. A szokások nagy többsége azonban máig megmaradt eredeti formájában vagy csekély változáson ment keresztül, ezért jelen időben beszélünk róluk. Múlt időt csak akkor használok, ha olyan szokásról van szó, amely már csak az idősebb emberek emlékezetében él.

Előjelek, jóslatok a halál közeledtére

A halál az emberi élet természetes velejárója, így igen sok hiedelem ismeretes arról, hogy milyen jelek figyelmeztetnek a közeledtére.

Már az élet két másik nagy fordulóján, a születéskor és a lakodalomkor is megjósolják, hogy hosszú vagy rövid életű lesz-e a gyerek vagy a házaspár.

– Aki búrokban születik, az kőtélen hal meg.

– Ha a lakodalom hetén halott van a faluban, akkor a házaspár közül a hasonló nemű hal meg hamarabb.

Leggyakrabban álmok figyelmeztetnek a halál közeledtére:

– Foglúzással álmodni biztos halált jelent. Azt jelenti, hogy valaki *elmegy*. Ha nagyon fáj, akkor közeli rokon, ha nem, akkor távolabbi hal meg.

– Disznóval álmodni, amely pocsolójában hempereg, vagy házat meszelni is halált jelent.

– Nem jó *sok nippel*, lakodalmas menettel álmodni, aki pedig látja magát menyaszszonyként, az meg fog halni.

Más jelekből is a halál közeledtére következtek:

– Halált jelent, ha *vonít* a kutya és lefelé tartja a fejét.

– Ha kinyílik az ajtó valaki után, azt jelenti, hogy meg fog halni.

– Ha igen fúj a szél, akkor valaki fel fogja akasztani magát.

– Halált jelent, ha *kuvikkol* a bagoly. A bagolyt *halálmadárnak* is nevezik. *Elszállott a kuvikk. el fog vinni* – tartja a mondás. Akinek rászáll a házára, az meg fog halni.

– Ha *halottasan, búsan* szól a harang, az is halált jelent.

– Ha a halott arca megfiatalodik, akkor fiatal *vész* maga után, ha megöregedik, akkor öreget.

Ha haldokló, a halál

Az idős ember, ha *sáppad*, sorvad, dagad a lába, *megpöffed*, érzi, hogy közel a halál. A hozzátartozók is látják, hogy *halálán van*. Aki *nagybeteg*, ahhoz elhívadják a papot. A faluban is szétfut a hír és a rokonok, ismerősök elmennek meglátogatni a beteget, a pap elmegy megnézni, meggyóntatja, megáldoztatja és feladja az *utolsó kenetet*.

Hogy a haldokló ne szenvedjen sokat, a hozzátartozók és esetenként a pap, imádkoznak mellette. Feszületet tesznek a mellére, az *olvasót* a kezébe adják és két szentelt gyertyát gyújtanak a feje mellett. Haldokló mellett tilos hangosan zokogni, jajgatni. *Nem szabad melegen siratni, mert visszasírják* és nehezen fog meghalni. Akit visszasírnak, az még két-három napig is élhet, de ez már csak kínlődás.

Úgy vélik, hogy aki jó *keresztvén* volt, annak szép halála van, aki pedig rossz, annak csúnya. A tapasztalat azonban nagyon gyakran ráczáfol erre.

Általánosan elfogadott az a vélemény, hogy a halál akkor következik be, amikor *kiszalad a lélek a testből*. A lélek az utolsó sóhajtással száll el és az élet megszűnik. Amikor valaki meghal, akkor *lecsik egy csillag az égről*. A házban megállítják az órát, leterítik a tükröt egy fehér lepedővel, hogy a halott *meg ne lássa magát benne*.

A halott körüli teendők

A halál beállta után az első teendő a halott *fürösztése, mosdatása*. A mosdatást bárki elvégezheti, aki nem fél a halottól. A férfiakat férfi, az asszonyokat asszony szokta lemosni. Minden utcában van egy idősebb asszony vagy férfi, aki már más alkalommal is végzett ilyesmit és annak szólnak. A mosdatással kapcsolatosan megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint csak a halott lábát, mások szerint az egész testét megmossák. Legtöbbször egy *rossz edényből, lavorból* mossák, amit aztán el lehet dobni. A vizet a *szulák*¹ mellé öntik napnyugat felé, hogy a halott *nyugodjon*. Szokták *csorgás* alá, kerítés mellé, sáncaba önteni, hogy folyon el, ne járjon rajta senki. Ugyanaz a személy öltözteti a halottat, aki mosdata. Először a *halálinget* adják rá, amit már előre elkészítenek. Erre kerül a ruha. Asszonyokat általában fekete ruhában *teszik el*. A lábára harisnyát húznak, a *fejét bekötik* fekete kendővel. A férfiakra nadrágot, *ujjast* adnak, a kalapot a mellére teszik. Ők is *mezíkláb* kerülnek a koporsóba, csak zoknit húznak a lábukra. A halott kezébe fehér zsebkendőket tesznek.

¹ *szulák* (kapszulák) = fából készült vastag oszlop, amely a kaput, kerítést tartja.

Előfordult olyan eset is, hogy a haldokló meghagyta, melyik ruhájába temessék el. Az egyik adatközlőm édesanyját, saját kívánsága szerint, a *bekötő*² ruhájában temették el. Fiatal lányokat menyasszonynak, a legényeket vőlegénynek öltöztették. A lánynak fehér ruhát varrattak, a fejére *slájert*, koszorút tettek. A kezébe menyasszonyi csokrot adtak. A halott legényeknek fekete öltöny, fehér ing volt a viselete. A mellére *vőlegényi csokrot*, kalapjára bokrétaát tűztek. A halott mosdatásáért és öltöztetéséért fizetni nem szoktak. Megkínálják őket egy kis pálinkával, étellel. Néha felajánlják a halott egy-két ruhadarabját, de ilyesmit nem szívesen fogadnak el.

Még a mosdatás előtt *lefogik a halott szemét és felkötik az állát*. Ablakot nyitni, huzatot csinálni nem szabad, mert *feljön, felpuffad a test*.

A halott fölraavatalozása

Míg a halott körüli teendők folynak, addig valaki a családtagok, rokonok közül elmegy a templomba a ravatalért. Abban az esetben, ha nincs ott idejében a ravatal, akkor leteszik a halottat a *házfödjire*, hogy hidegen legyen és a végtagjai úgy merevedjenek meg, ahogy kell. Tehetik ágyra vagy asztalra is. A kezét összekulcsolják a mellén, hogy így *hűljön ki*.

Amikor elhozzák a ravatalt, akkor *kiterítik* a halottat. Az *első házban*, tehát a legszébb szobában ravatalozzák. A ravatalra fehér lepedőt vagy terítőt tesznek. A halottat lábbal az ajtó felé kell a ravatalra tenni, mert *lábbal megy ki az ajtón*. A katolikusoknál a fejénél két szentelt gyertya ég. A szobában általában mindig van valaki. A rokonok, családtagok imádkoznak, sírnak a halott mellett. Nem szabad a halottat egyedül hagyni.

A halál hírüladása

A rokonokat a halál bekövetkeztéről egy családtag értesíti. A falu népe a harangszólból tudja meg, hogy halott van a faluban. Ha a harang halottnak szól, akkor mindenki találgatni kezdi, hogy ki halhatott meg. Átszaladnak a szomszédokba, kiállnak a kapuba és arra jövőtől megkérdeik, hogy kinek harangoznak. Így aztán lassan az egész falu tudomást szerez a dologról. A harangozónak rögtön a halott felöltöztetése után szólnak. Reggel, délben és este harangoznak a halottnak. Az esetek nagy többségének, vallási hovatartozástól függetlenül, mind a három templomban *meghúzzatik* a harangot. A temetésig minden nap megismétlődik a harangozás.

A harangszólból következtetni lehet a halott nemére is:

– Ha hármat *kondítanak* vagy *csendítnek* *egyessel*, nagyharanggal, utána pedig kettessel, kisharanggal is, akkor férfi halt meg.

– Ha kettőt *kondítanak* a nagyharanggal, utána *kettessel* is kettőt, akkor asszony halt meg.

– Ha pedig egyet *csendítnek*, akkor a halott gyermek.

Amikor halottnak szól a harang, akkor az ember meghajtja magát és azt mondja: *Én Istenem, nyugtasd meg*. Harangozáskor nem szabad enni, mert *kieszik a halottal az ennivalót*, ezenkívül még azt is mondják, hogy aki ilyenkor eszik, azon *hóttetem fog nőni*.

Halottnézés, síratás

A halottat nem hagyják egyedül, mindig van mellette valaki a hozzátartozók közül. A rokonok, ismerősök, de csak az asszonyok, elmennek *megnézni* a halottat. Virágot vagy *koszorót* visznek a halottra. A virágot, koszorút elhelyezik a koporsón és pár vigasztaló szót mondanak a családtagoknak. Elmondanak egy imádságot és elköszön-

² *bekötő ruha* = fekete ruha, amibe a menyasszonytánc előtt az újasszonyt öltöztették.

nek. A halottnézők egymást váltogatják. Egyszerre két-három asszony jön. Aki fél, annak meg kell fogni a halott nagylábujját.

Az elhunytat a hozzátartozók hangosan *fajgatva* siratják. Idősebb adatközlők emlékeznek arra, hogy régen siratóasszonyokat fogadtak, hogy *elsirassa* a halottat. Az ilyen asszonyok nagy jól *irtették a dögukat*, azért hívták őket. Kötött szöveg nem volt, legtöbbször a halott jó tulajdonságait és a hiánya miatt érzett fájdalmat sorolták el.

A katolikusoknál *imádkozni* mennek az asszonyok. Általában négy-öt óra körül indulnak, másfél-két órát tartózkodnak a halottas házban imádkoznak a halott mellett. Úgy is mondják, hogy *siratóba* mennek. Imádkozni az asszonyokat egy közeli rokon vagy egy idősebb asszony hívja meg.

A virrasztás

A *virrasztó* az esti harangszó után kezdődik. Csak a férfiak, idősebb emberek mennek a virrasztóba. Megnézik a halottat, utána pedig egy másik helyiségben, ahová előzőleg lócákat, székeket hoztak, leülnek. A *virrasztók* körülbelül egyidőben érkeznek a halottas házhoz. Énekelnek, beszélgetnek, a halott életéből elevenítenek fel eseményeket. A virrasztónak kalácsot, sőt, bort adnak. A katolikusok általában reggelig, a reformátusok éjfélig maradnak a halott mellett.

A halott koporsóba tétele

A halál beállta után a család egyik tagja megrendeli a koporsót. Vagy a városból hoztattak koporsót, ilyenkor szekérrel mentek érte, vagy a helybéli asztalossal készítették el. A koporsó hossza 1,70-2,00 méter volt, a vállnál széles, a lábnál pedig keskenyedik. Gyerekek fehér vagy ezüst színű a koporsója, felnőttek fekete, bronzal díszítve. A koporsó fedelét a katolikusoknál kereszt, a reformátusoknál kehely díszíti. Az oldalára a koporsókészítő búzaszemekből díszítést rak és lefesti bronzal. A koporsót csak akkor viszik be a házba, amikor már bele is teszik a halottat. A *koporsóba tevis* általában harangszó mellett történik. A koporsó aljába *fodróc*, azaz gyaluforgács kerül, amit a koporsókészítéskor a deszkáról legyalultak. Esetenként a halott ruhadarabját is beletették a koporsóba. A fodrócra lepedőt tesznek, erre kerül a párna, amely szintén forgáccsal van megtöltve.

A halottat bárki beteheti a koporsóba, de közeli rokonnak nem szabad a halotthoz nyúlni, mert nem lesz *nyugalmas a sírban*. A koporsóba pénzt is tesznek. Katolikusok szerint a lábához kell tenni, azért hogy *megválthassa magát*. Ez a pénz *belépőjegy a mennyországba*. A reformátusok a halott zsebkendőjébe kötöttek pénzt, hogy a *vámon tudjon fizetni*. Legutóljára a *szemfedele*t teszik rá a halottra. A szemfedő fehér csipkéből vagy selyemből készül és teljesen betakarja a halottat. Amíg nem szögezik le a koporsót, addig visszahajítják a szemfedelet, hogy az arca látszódjon. A koporsót a temetés napján, a pap jelenlétében szögezik le.

A temetési szertartás

Aki a nap folyamán hal meg, azt eltemetik másnap, aki azonban *nem ír harangszót*, tehát este, éjszaka hal meg, azt csak harmadnap temetik el. A halottnak *24 óráig be kell tőnie a földön*.

Előkészületek a temetésre

A legfontosabb feladat a temetés előtt, hogy valamelyik rokon szóljon a papnak a halálesetről. Ilyenkor megbeszélik, hogy mikor lesz a temetés, mikor tud jönni temetni a pap. Temetés előtt egy nappal elhozzák a templomudvarról a lócákat. Sorbaállítják

őket az udvaron és letakarják pokróccal. A temetés napján *vájják* a sírt. A sírásóknak előre szólnak. Közeli barátokat, szomszédokat hívnak el *sírt vájni*. A sírt csak a temetés napján vájhatták, mert *a sírt iccákára nem lehetett üresen hagyni*. A sírásók ebédet kaptak a munka befejezése után.

A temetés

A temetési szertartás kezdetét a harangszó jelzi. Fél órával a temetés megkezdése előtt *gyíllői* hívnak. A temetésre indulók nagy többsége ilyenkor már elkészült. Leggyakrabban egymástól tudják meg az emberek a temetés időpontját. Ha megkondul a harang, az emberek elindulnak a *halottas ház* felé.

A temetésre igyekvő asszonyok fekete ruhát vesznek magukra és fekete kendővel kötik be a fejüket. Ez azonban csak a *front után* (II. világháború után) vált általánossá. Addig mindenki csak a *kapó* ruhájában ment. A férfiakon öltöny, kalap van. A temetés ideje alatt az emberek a kezükben tartják a kalapot.

A temetésre érkezők elhelyezik a virágokat és a koszorúkat. A virágokat ráteszik a halottra, a koszorúkat pedig a szőlőlugasra vagy a tornácra akasztják fel. A férfiak az udvar hátsó részében keresztbe állított lócákon foglalnak helyet. Ők így a pap háta mögé kerülnek. Az asszonyok, főleg az idősebbek, az udvar két oldalán hosszában végigállított lócára ülnek le. A fiatalabb asszonyok és férfiak az utca felüli részen állnak. Ahol sok ember összegyűl, ott még a kapuban is állnak. A kapukat jóval a temetés megkezdése előtt kinyitják. Az udvar közepére asztalt és két széket állítanak a pap és a kurátor számára. Az asztalra két szentelt gyertya, virág kerül.

A pap megérkezéssel kezdetét veszi a temetés. Először bemegy a halotthoz, imádkozik, énekel mellette. A katolikusoknál *befüstöli, tömjénez*i, a halottat. Református adatközlőim gúnyos megjegyzése szerint *az ördögöt füstölik el, hogy ne jussanak a pokolra*. Ezután kerül sor a koporsó leszögezésére. A halottra teljesen ráteszik a szemfedelelet, amit az arcán kereszt alakban felvágznak. A koporsót a sírásók szögezik le, majd kihozzák az udvarra. A ravatal az asztal elé kerül. A koporsót úgy helyezik rá, hogy a halott lábbal az utca felé feküdjön. A családtagok, közeli rokonok körülállják a koporsót. A távolabbiak hátrább kerülnek. A katolikusoknál elhozzák a templomból a *lobogókat* és a keresztet. A lobogókat a koporsó négy sarkára, a keresztet pedig elébe, a halott lábai elé teszik. A pap a halott fejénél a kurátorral együtt. A pap először imádkozik, majd ígét hirdet, prédikációt mond, közben énekelnek is. A prédikáció után a pap elbúcsúztatja a halottat. A búcsúztató hosszúsága a család igényeitől függ. A temetés előtti napon az egyik rokonnak össze kellett írni, hogy az elhunytat kitől akarják elbúcsúztatni. Valakit csak a családtagoktól, rokonoktól, szomszédoktól búcsúztattak, de előfordult olyan eset is, hogy a halottat elbúcsúztatták a *fél falutól*. A búcsúztató után imát mondanak a halott lelki tidvéért és elviszik *utolsó útjára*, a temetőbe.

A temetési menet

Amikor a *temetési menet* elindul, hogy elkísérje az elhunytat az utolsó útjára, megszólalnak a harangok. Harangszó mellett *kísíri ki* a halottat a temetőbe a tömeg. Az udvarról katolikusoknál a *Rózsafüzér-társulat* tagjai viszik le a koporsót. Asszonyokat asszonyok, férfiakat férfiak visznek. A temetőből azonban már a férfiak viszik ki a koporsót. Reformátusoknál, függetlenül attól, hogy milyen nemű a halott, mindig férfiak viszik le az udvarról is. Fialat halott esetében a lányt fiúk, a legényt pedig lányok viszik ki a temetőbe. A fiúknak és lányoknak kis bokréta van készítve, mint a lakodalomban.

A halottat, bármilyen messze volt is a temető, rúdon vitték víg a falun. Ha nehéz volt a koporsó, akkor váltották egymást az emberek. A halottas menet élén a keresztet viszik, amelyre fekete szalag van kötve. Elöl megyen a pap az egyházi személyekkel, utána a férfiak. Temetési énekeket énekelnek. A férfiak utánuk viszik a koporsót. A lobogókat a koporsó előtt, illetve utána viszik. A koporsó után a családtagok, rokonok mennek. A hozzátartozókat az asszonyok követik. Amikor a temetési menet elérkezik a temető kapujához, akkor elhallgat a harangszó. A koporsót elviszik az előre kivájt sírgödörhöz és ráhelyezik úgy, hogy a halott feje egyirányban legyen a szomszéd sírokban nyugvókkal.

A halott elföldelése

A hozzátartozók körülállják a sírt, a pap pedig még egy rövid búcsúszót mond a halott nevében. A pap imádkozik, a gyülekezet énekel. Ezután a két rúd mellett, amelyen a koporsó nyugszik, a sírásók két hosszú kötelet húznak keresztül. Felemelik a koporsót, a rudakat elveszik, a koporsót pedig a sírba eresztik. A családtagok egy-egy rögöt dobnak a koporsóra. Fiatal leány illetve legény halott esetében a fiúk és lányok a számukra készített bokrétaát dobják be a sírba. Ezután a sírásók *bekaparják* a sírt. A sírra fejfa kerül. A katolikusoknál kereszt alakú, a reformátusoknál téglalap alakú faragott fa. A fejfára a halott neve, életkora van ráírva. A reformátusok verset is írhattak a fejfára. Sajnos ilyen fejfa már egy sincs a temetőben.

A tor

A temetői szertartás után egy rokon minden férfit meghív a halottas házhoz, a torba. Az otthon maradottak közben összerakják az asztalokat, mellé lócákat állítanak. Az asztalra régebben csak kalács, só és bor került. A kapuban, egy székre vízzel telt lavór tesznek, mellé törölközőt. Mindenkinek meg kell mosnia a kezét, hogy a halottnak *tisztuljon a lelke*.

A férfiak a pappal együtt felmennek a torba. A papot ilyenkor fizetik ki. A férfiak letúlnak a megterített asztalhoz. Megisznak egy pohár bort, esznek a kalácsból, közben elénekelnek két-három éneket és távoznak. Csak az 1950-es években terjedt el az a szokás, hogy a tor: kolbászt, töltött káposztát, különféle salátákat, süteményt készítenek.

A sírásóknak és a szomszédos falvakból, illetve a városból érkezett rokonoknak ebédet főznek. Levest, húst, pecsenyét, töltött káposztát készítenek. A családtagoknak egy pohár bort vagy pálinkát kell meginniük, hogy ne féljenek. Az italt az első *hőközipső ablakán* adják ki nekik, amikor jönnek fel az udvarra. Akik nagyon félnek azoknak rá kell ülniük a halott ágyára és a félelem elmúlik.

Tecendők a temetés után

A temetőből való hazatérés után elsősorban kiszellőztetik a házat. Kitakarítják a szobát, ahol a halott fel volt ravatalozva. Kiviszik a szemetet, mert míg halott van a házban, addig csak a ravatal alá seprik be a szemetet. A szemetet a *halottal együtt viszik ki*. Elmosás és a helyükre rakják az edényeket.

A temetés napjának estéjén egy bádoggásban vizet meg egy törölközőt tesznek az asztalra. Ha a törölköző vizes lett reggelre, azt jelentette, hogy a *lilek visszajött megmosakodni*. A temetés másnapján kimossák az ágyneműt, a ruhákat, függönyöket, terítőket. Kitakarítják a házat, de egy évig tilos meszelni.

Előfordultak olyan esetek, hogy az aprójószág: tyúk, kacska, liba, néha a nyúl is megdöglik, *elhullik* a temetés után. Megtörténik ez lóval, kutyával is. *Elmegy a gazdája után, viszi a halott maga után* – vélik az emberek.

A halott személyes holmijait, az ágyneműt, néha a *trüzsákat* (szalmazsákokot) is el-
égetik. A holmikát csak napszálltakor égethették és le kellett vinni a kert végébe.

A gyász

Az elhunytat a hagyományok szerint illendően meg kell gyászolni. A gyász színe a fekete. A gyász ideje alatt a közeli rokonoknak, főleg az asszonyoknak, fekete ruhában kell járni. A gyász ideje attól függ, hogy ki milyen rokonsági viszonyban áll az elhunytal. Feleséget, férjet, szülőket, gyerekeket és testvért *egy esztendeig* gyászolnak. Távolabbi rokont, nagyszülőket három hónapig. Ez alatt az idő alatt kötelező a *feketében járás*. Tilos zajos multságokon: bálon, lakodalmakon, egyéb összejöveteleken részt venni, illetve ilyeneket tartani.

A falu követelménye még napjainkban is számon tartja, hogy ki hogyan gyászol. A látszat kedvéért, hogy meg ne szólják őket, még akkor is be kell tartani a szokásokat, ha nem nagyon hiányzik az elhunyt. Aki vét a törvény ellen, arra könnyen ráfognak, hogy nem szerette az elhunytat és hamar *letette a gyászt*. Napjainkban persze ennek már nincs olyan nagy jelentősége, de régen mindenki tartott a falu közvéleményétől. A gyász betartását illetően csak azok a megözvegyült férfiak jelentettek kivételt, akik a feleség elhunytával egyedül maradtak a gyerekeikkel. Az ilyenek hamar asszony után kellett nézni, hogy legyen ki gondoskodik a gyerekekről.

A gyász ideje alatt, de néha még utána is, az özvegységre jutott, illetve gyerekeiket elvesztett asszonyok minden alkalmat kihasználnak, hogy megsirassák a szeretteit férjet, gyereket. Ilyenkor a legjobb tulajdonságait, a legjellemzőbb szokásait elevenítik fel.

Megemlékezés a halottakról

A temetés után, amikor a sír már *megszállt*, megformálják. A földet úgy igazítják el, hogy téglalap alakú legyen, a széleit pedig körülrakják *gyeptéglákkal*. A tetejére virágokat ültetnek és gyakran eljönnek gyomlálni, locsolni. A temetéskor hozott virágokat és koszorúkat, ha már megcsúnyultak, leszedik.

Vasárnap és ünnepnapokon, temetések alkalmával meglátogatják a sírokat, ilyenkor virágot is visznek rá. A temetés után pár hónappal a tehetősebb családok emlékművet csináltatnak a halottaknak. Ez az utóbbi 25-30 évben vált általánossá.

A halottakról való megemlékezés legfontosabb dátuma november 1. és 2. minden-szentek, illetve halottak napja. Pár nappal az ünnep előtt mindenki kimegy a temetőbe, megkapálja a sírhalmot és virágot tesz rá. Azon a héten, amelyre ezek a napok esnek, *nem szabad mosni*, mert a halottak vízben állnak.

A reformátusok mindenszentek napján látogatják meg a szeretteiket a temetőben, a katolikusok pedig halottak napján. Virággal, koszorúval díszítik a sírokat. A katolikusok gyertyát égtenek a halottak lelki üdvösségéért. A távol élő rokonok is hazatérnek a hozzátartozóik sírjának meglátogatására.

Az elhunyt halálának évfordulóján a katolikusok misét mondanak érte, a reformátusok pedig *adakoznak*. Pénzt adnak a templomnak Isten dicsőségére.

Hutterer Éva